

Вікторія Кришмарел — кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: методологія та методика суспільствознавчої освіти, навчання філософії, етика та естетика в релігійно-знавчому контексті.

Основні науково-педагогічні здобутки: авторка підручників для учнів та методичних посібників для вчителів (в тому числі у співавторстві), майстер-класів та тренінгів для вчителів, розробниця авторських курсів релігійнознавчого, філософського та культурологічного спрямування для здобувачів ступеня докторів філософії.

e-mail: krishmarel@ukr.net

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-9822-8331>

УДК 37.091.31:372.83

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-1-65-74>

ІНТЕГРАЦІЯ В ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ: СУТНІСНІ ОСОБЛИВОСТІ, СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ, УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано сутнісне наповнення поняття «інтеграція» в контексті загальної освіти з огляду на світову практику та українські напрацювання. Запропоновано уточнення до дефініційного поля та окреслено специфіку його аспектів, що увиразнено схемами. Наведено приклади реалізації інтеграції в кожному із запропонованих значень з огляду на навчання галузі «Суспільствознавство» та предметного поля історії, поглиблено їх взаємозв'язок з підходами до реалізації логіки змістового складника предмета (концентричного чи лінійного). Структуровано основні зміни щодо регуляції цього аспекту навчання з огляду на останні зміни, затверджені Міністерством освіти і науки України щодо забезпечення впровадження Державного стандарту базової середньої освіти. У висновках узагальнено проведений аналіз.

Ключові слова: поняття; інтеграція; загальна освіта; школа; історія.

Постановка проблеми. Сучасний інформатизований світ із засиллям технологій, контраверсійними тенденціями до глобалізації та індивідуалізації формує нові вимоги до загальноосвітнього процесу з огляду на потреби майбутніх випускників. Доступність інформаційного потоку та кліповість сприйняття призводять до потреби розвинути навичку відшукувати, суміщати, аналізувати й оцінювати дані та методи їх осмислення. Тож однією з основних ідей дедалі виразніше стає інтеграція.

Проте інтеграція в навчанні – доволі багатозначне поняття. Тож для того, аби виокремити ефективні в українському контексті шляхи її впровадження з огляду на визначальний компетентнісний підхід, необхідно чітко з'ясувати, яку саме інтеграцію доцільно застосовувати. На основі цього, а також з урахуванням змін у нормативних документах щодо цього питання доречно висвітлити переваги, перспективи та загрози інтегративного підходу.

Оскільки наразі в Україні відбуваються суттєві зміни в навчанні учнів закладів загальної освіти предметів галузі «Суспільствознавство» відповідно до чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [1], особливої уваги потребує інтеграційний аспект у контексті історичної та громадянської освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом питання інтеграції здебільшого цікавлять дослідників України та світу в кількох напрямках:

- як розширення можливостей для освіти дітей з різними можливостями (соціальними, економічними, за показниками здоров'я), чому присвячено публікації, наприклад, Л. В. Белякової [2], Р. Д. Каленберга [3], Г. Поттер, К. Квік [4];
- як поєднання уроків суміжної проблематики (літератури та історії, природничого циклу, мови та соціальних наук тощо), на чому акцентують увагу, наприклад, Т. М. Засекіна [5], Т. О. Пушкарьова, О. М. Топузов [6], Л. Ферлаццо [7], Х. Хадсон [8];
- як поглиблення навчання в межах певної галузі за рахунок використання ширшого переліку методів роботи (дослідницькі завдання, дебати тощо), що досліджується в розробках, наприклад, О. С. Василюк [9], Ж. А. Лисакової [10], С. Ресор [11].

Простежується як багатоманітність у розумінні її, відповідно, баченні шляхів впровадження інтеграції, так і недостатність теоретичного та практичного опрацювання останнього із зазначених напрямів.

Мета статті – окреслити понятійні поля «інтеграції» в контексті загальної освіти та виокремити перспективні шляхи її впровадження в Україні на прикладі «Суспільствознавчої» галузі як такої, що наразі зазнає реформування.

Виклад основного матеріалу. З огляду на багатоманіття у трактуванні поняття «інтеграція» у сфері загальної освіти, зупинимось на основних її інтерпретаціях. При цьому вважаємо за доречне розпочати із соціального виміру. Саме в аспекті забезпечення рівного доступу до загальної освіти розуміють інтеграцію як дослідники, так і політики багатьох країн світу. Наприклад, наприкінці 2019 р. у США відбувалися вкрай гарячі дискусії саме в контексті інтеграції у школах представників різних рас, релігій та економічних можливостей, а «найбільший шкільний округ в країні, Нью-Йорк, бере нині участь у найглибших дискусіях щодо інтеграції шкіл, які місто бачило за понад п'ятдесят років», як зазначав Р. Д. Каленберг [3]. У такому контексті інтеграція розуміється як об'єднання представників різних соціальних груп у межах однієї школи заради подолання бідності та відстороненості: «за часів глибокого національного поділу на расу, клас та релігію інтегровані державні школи можуть стати клеєм, який утримує наше суспільство. Коли школи відокремлені – коли білі християнські студенти не знають дітей мусульманських чи мексикансько-американських країн, політикам набагато легше демонізувати населення меншин, ніж коли школи інтегровані, а діти оцінюють їхню загальну гуманність» [3]. За сутністю часто подібно інтерпретується інтеграція як упровадження інклюзивного навчання, але варто зважати на інший акцент: «у документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» вказується на те, що інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно враховувало й пристосовувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки» [2].

Таким чином, для коректного використання поняття «інтеграція» в окресленому контексті пропонуємо використовувати його уточнено – «інтеграція у школу», розуміючи як процес забезпечення однакових можливостей у доступі до загальної шкільної освіти.

Безпосередньо в шкільній освіті прийнято виокремлювати два основні види інтеграції – вертикальну та горизонтальну. Перша забезпечує цілісність у рамках одного предмета повторюваних з різною глибиною осягнення тем, які опрацьовані учнями раніше. Друга спрямована на поєднання суміжних тем із різних шкільних предметів.

Синонімами до наведених понять можна вважати внутрішньопредметну та міжпредметну інтеграцію. При цьому в межах першого підходу відбувається поступове оволодіння дедалі більш широкими й глибокими відомостями та взаємозв'язками щодо

об'єкта вивчення, завдяки чому інтерес до нього лише зростає. Другий підхід базується на залученні знань та навичок з принаймні двох предметів, завдяки чому на основі вже здобутого учні отримують нове, поєднуючи їх у нерозривну цілісність понятійними асоціаціями й увлеченнями.

У світовій практиці шкільної освіти на сьогодні спостерігається тенденція до міжпредметної інтеграції, і особливо це помітно в гуманітарній сфері. Зокрема, з огляду на багатоаспектність суспільствознавчої галузі існує традиція поєднувати її з вивченням мови. Такий досвід характерний для багатьох англomовних країн. Зокрема, США властива інтеграція письма в уроки суспільствознавчого циклу. Аналогічні приклади характерні для Австралії, Канади, Великої Британії. При цьому варто зауважити, що завдання спрямовані насамперед на розвиток критичного мислення в контексті оволодіння історичною та мовленнєвою компетентностями, тобто сприяють формуванню вміння логічно й аргументовано викладати свою позицію, осмислювати інформацію з різних джерел, розширювати словниковий запас тощо. З ефективними методами роботи на уроках історії можна ознайомитись із рекомендацій С. Песіка, Б. Алфорда, Р. Джонсон, Р. Теста-Райан (див. [7]), Х. Хадсон [8] тощо.

Суміжні підходи демонструють і українські дослідники. Основна увага в контексті цікавої нам суспільствознавчої галузі приділяється інтеграції уроків історії та літератури. Це можливо та ефективно як з огляду на хронологічну суміжність цих предметів, так і тому, що історичний контекст дає змогу краще зрозуміти художні твори та їх акценти, а література, у свою чергу, насичує історію особистісним виміром.

Схожим чином обумовлюється інтеграція географії та історії, що видається цілком логічним і закономірним. У деяких країнах навіть немає поділу цих предметів, а часто до них долучають також економіку (наприклад, у Австралії до сьомого класу викладається предмет «Дослідження суспільства та навколишнього середовища», а у Франції це характерно для всіх класів).

Отже, у цьому контексті вважаємо обґрунтованим використання «інтеграції у школі / міжпредметної інтеграції» в значенні поєднання на одному уроці аспектів вивчення одного явища, процесу тощо під кутом зору різних наукових/предметних підходів та з використанням властивих їм методів.

Ще одним типом інтеграції є навчання певного предмета з використанням методів, спрямованих на глибше його вивчення за рахунок суміжних тем та методів, притаманних певній галузі. У межах такої інтеграції відбувається поєднання природничих, суспільствознавчих та інших циклів. Це відповідає «Інтегрованим курсам» у Додатку 3 до Типової освітньої програми для 5–9-х класів закладів загальної середньої освіти [12].

Аналогічний підхід простежується у багатьох країнах, де наразі акцент зроблено на вивченні природничо-математичних предметів, а гуманітарні та суспільствознавчі скорочуються саме за рахунок такої інтеграції. Вивчення історії, громадянської освіти, етики відбувається протягом одного уроку, наприклад, у США та Великій Британії. Такий підхід допомагає наголосити на важливих аспектах (див. [13]), провести наскрізні лінії між минулим та сьогоденням (див. [11]). Крім того, це дає змогу розвинути в учнів критичне мислення, навчає вміння зіставляти різні джерела, робити власні висновки, бачити аргументацію протилежних поглядів та працювати з нею (наприклад, «падіння Константинополя» чи «взяття Константинополя» 1453 р.? Хто переміг у битві під Ватерлоо 1815 р.?).

Таким чином, у цьому контексті доречно використовувати поняття «інтеграція в галузі / інтегрований курс в школі», розуміючи більш побіжне навчання загальних аспектів предмета й акцент на тенденційних та проблемних темах за допомогою глибшого осягнення через залучення різновекторних джерел, дослідницьких та дискусійних завдань тощо.

Отже, у шкільному навчанні «інтеграція» використовується в трьох основних значеннях, які в цілому базуються на принципі «поєднання», але із суттєвими відмінностями того, що саме і за яким підходом буде об'єднуватися. Умовну схему наведено на рис. 1.

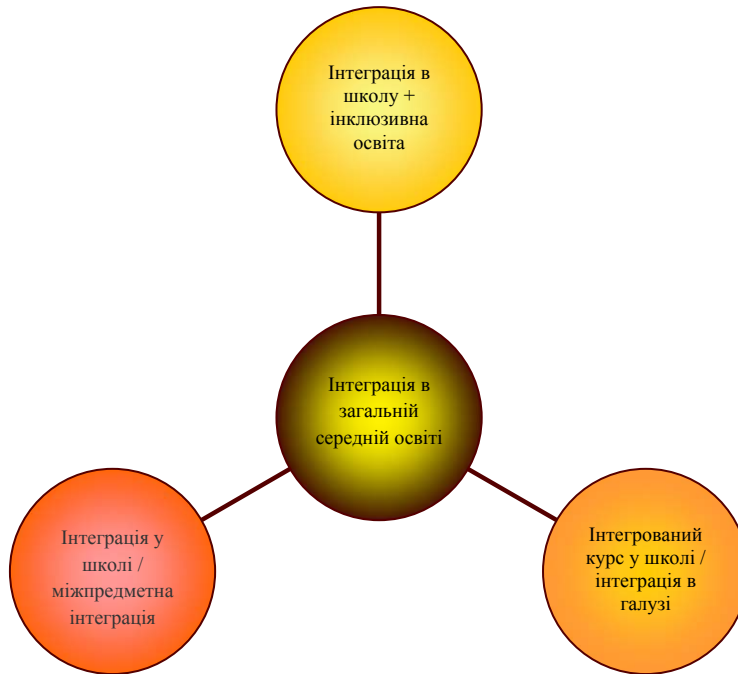

Рис. 1. Схема взаємозв'язку аспектів інтеграції в загальноосвітньому просторі

З огляду на викладене логічнішим стає розмежування на так звану горизонтальну та вертикальну інтеграцію. При цьому перша здебільшого базується на лінійному викладі та реалізації міжпредметних зв'язків, а друга реалізується через концентричне навчання та профілізацію освіти. Упроваджуючи перший із зазначених до інтеграції підходів, вчителі-предметники мають тісно взаємодіяти (в рамках інтегрованих уроків або предметів). У другому випадку міжпредметні зв'язки залишаються загальноосвітніми, а інтеграція відбувається за рахунок багатоаспектності процесу предметного навчання.

Водночас до навчання історії (як і інших шкільних предметів) є два основних підходи з позицій логіки викладу матеріалу – лінійний (хронологічний, послідовний, фактологічно-подієвий) та концентричний (проблемний, систематичний, міжпредметний, теоретичний).

Лінійний підхід передбачає послідовний хронологічний виклад подій історії України та всесвітньої історії у взаємозв'язку тем із 6-го по 11-й клас (5-й клас – вступ до історії).

Концентричний підхід базується на хронологічному викладі в 6–9-му класах та поглибленні вже пройдених тем за рахунок більш систематизованого опрацювання в 10–11 (12)-х класах.

Таким чином, взаємозв'язок понять є наскрізним, і умовно його можна зобразити схематично (рис. 2).

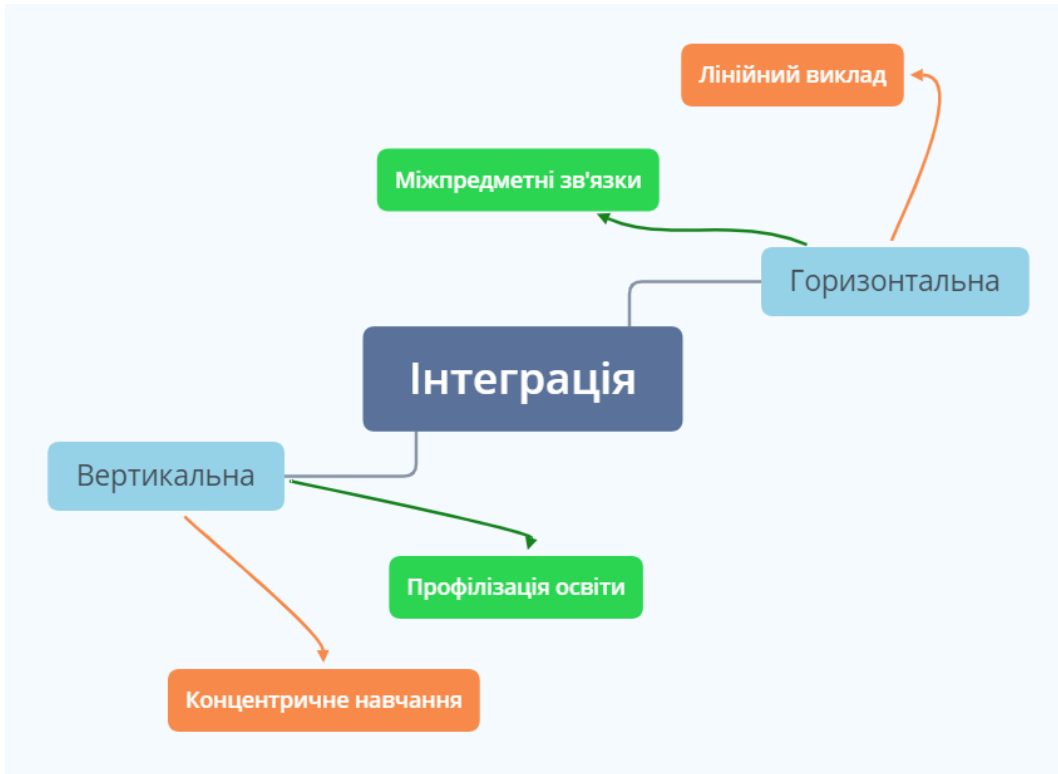

Рис. 2. Схема взаємозв'язку підходів до навчання з огляду на інтеграцію

У Франції, Німеччині, Великій Британії діє концентричний підхід. Зокрема, у Великій Британії у 2013 р. виникла гостра дискусія після пропозиції перейти до лінійного (точніше, більш фактологічного та патріотичного) викладу. Інтерес до історії в цих країнах підтримують за рахунок дослідницьких завдань, контраверсійних обговорень, багатоаспектного викладу (у Франції географія та історія, наприклад, – єдиний предмет).

У таблиці наведено переваги й недоліки лінійного і концентричного підходів.

Таблиця

Переваги і недоліки лінійного та концентричного підходів

Підхід	Недоліки	Переваги
Лінійний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ранні періоди не повторюються пізніше. 2. Через психолого-вікові особливості осмислення взаємозв'язків, сутності явищ відбувається спрощено. 3. Немає можливості зупинитися на багатоманітні підходів. 4. У разі закінчення освіти після 9-го класу частина історії залишається не опрацьованою 5. Складно досягнути цілісного сприйняття та осмислення 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поступовість викладу. 2. Сучасність вивчається докладніше. 3. Співвіднесення тем історії України та всесвітньої історії. 4. Найвне навчально-методичне забезпечення

Концен- тричний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Замало часу для хронологічного вивчення тем. 2. Потребує радикального оновлення навчально-методичне забезпечення. 3. Потребує перенавчання профільних вчителів з огляду на зміну підходу. 4. Можливе перенавантаження фактологічним матеріалом у 6–9-х класах. 5. Можливе спрощення узагальнення в 10–11 (12)-х класах за непрофільного навчання 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Є можливість повернутися до раніше вивчених періодів (тем) для осмислення на складнішому теоретичному рівні та систематизації. 2. Ретельніша робота з джерелами та багатоманіттям підходів у 10–11 (12)-х класах. 3. Цілісність концентрів та завершеність навчання на кожному з етапів освіти. 4. Простіше реалізувати міжпредметне та проблемне/дослідницьке навчання
--------------------	---	---

Для учнів, котрі закінчуватимуть навчання за 11-річною системою, однозначно прийнятним лишається тільки лінійний виклад, адже «стиснення» матеріалу, коли навчання вже розпочато за лінійним підходом, є недоцільним. Проте з огляду на перехід на 12-річне навчання та профілізацію 10–12-х класів логічнішими видаються концентричний підхід та вертикальна інтеграція, які дадуть змогу учням 5–9-х класів оволодіти «базовою історією», а в разі продовження навчання отримати той виклад, який більше відповідає запитам учня з огляду на подальший шлях у житті – докладнішу роботу з історичним матеріалом чи побіжні акценти. Також слід урахувати, що концентричний виклад потребує належної підготовки вчителя (перепідготовки), оскільки в досвіді педагогічної діяльності є лінійний підхід, а також забезпечення, відповідно, оновленими методичними та навчальними матеріалами, не говорячи вже про нормативну базу.

Водночас, хоч який зі способів предметної інтеграції взяти за основу реалізації (міжпредметну чи внутрішньопредметну), варто зважати на необхідність підвищення кваліфікації вчителів. У такому контексті важливо насамперед ознайомитись із ефективними методами інтеграції, переосмислити їх відповідно до потреб власних тематичних уроків та особливостей учнівської аудиторії. При цьому досвід і практичні надбання інших учителів можуть стати наріжним каменем для побудови власного впровадження: «викладачі-експерти глибоко розуміють структуру та епістемологію своїх дисциплін у поєднанні зі знаннями про види навчальної діяльності, що й допоможе учням прийти до власного розуміння предмету» [13, с. 163].

Хоч там як, доцільно звернути увагу на те, що в інтеграції треба робити акцент не на тому, що саме вивчається, а на тому, за допомогою яких підходів та на підставі яких методів. Саме це дає змогу сформуванню цілісного навчального процесу із забезпечення формування ключових та предметних компетентностей, що і є основним завданням загальної освіти в Україні. Зокрема, згідно з визначенням Міністерства освіти і науки України, «метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору, самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» [14]. З огляду на це, необхідними є всі три аспекти інтеграції у сфері освіти, про які йшлося вище. Що ж до безпосередньо навчального складника, то і вертикальна, і горизонтальна інтеграції видаються наразі неодмінними.

Важливим фактором залишається також рівень майстерності вчителів, адже наразі дедалі частіше транслюється міф про те, що «викладання – це загальна навичка, і хороший учитель може викладати будь-який предмет. Численні дослідження демонструють, що будь-які засоби навчання – програми та підручники зокрема – опосередковані розумінням вчителем предметної області [...] Унікальність змісту знань та педагогічних знань, необхідних для викладання історії, стає зрозумілішою, коли досліджується видатне викладання з інших дисциплін» [13, с. 163–164]. Тобто навчальна майстерність (у сенсі методики) у вчителя має поєднуватися з глибоким знанням предмета (в сенсі фактологічного володіння матеріалом, навичками роботи з різними джерелами, вмінням презентувати власну позицію поряд з іншими позиціями).

Упровадження інтеграції в загальну освіту підтверджується змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти» від 19.02.2021 № 235 [12] (простежуємо на прикладі історії):

1. Введено типові навчальні плани та модельні навчальні програми, які є загальними і можуть бути специфікованими на розсуд закладу освіти рішенням педагогічної ради.

2. Уточнено кількість годин та поєднано освітні галузі:

Додаток 1

до Типової освітньої програми
для 5-9 класів закладів загальної
середньої освіти

Загальний обсяг навчального навантаження для закладів із навчанням українською мовою

Назва освітньої галузі	Навчальне навантаження	Кількість годин на тиждень та рік														
		5 клас			6 клас			7 клас			8 клас			9 клас		
		рекомендоване	мінімальне	максимальне	рекомендоване	мінімальне	максимальне	рекомендоване	мінімальне	максимальне	рекомендоване	мінімальне	максимальне	рекомендоване	мінімальне	максимальне
Громадянська та історична	на тиждень	1	1	2	2	1,5	3	2	1,5	3	3	2	3	3	2	3
	на рік	35	35	70	70	52,5	105	70	52,5	105	105	70	105	105	70	105

3. Типовим навчальним планом передбачено як предметні, так і інтегровані курси:

Продовження додатка 3

Освітня галузь	Орієнтовний перелік предметів та галузевих інтегрованих курсів	Рекомендована кількість годин на тиждень у класах					Орієнтовний перелік міжгалузевих інтегрованих курсів
		5	6	7	8	9	
Громадянська та історична	Вступ до історії України та громадянської освіти	1	-	-	-	-	
	Історія України. Всесвітня історія	-	2	-	-	-	
	Історія України	-	-	1	1,5	1,5	
	Всесвітня історія	-	-	1	1	1	
	Громадянська освіта	-	-	-	0,5	-	
	Правознавство	-	-	-	-	0,5	
	Інтегровані курси* Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 клас Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 клас Історія: Україна і світ. 7-9 клас						
Довідково Кількість навчальних годин на вивчення освітньої галузі «Громадянська та історична»:							
	рекомендована	1	2	2	3	3	
	мінімальна	1	1,5	1,5	2	2	
	максимальна	2	3	3	3	3	
Резерв навчальних годин освітньої галузі «Громадянська та історична»		-	0,5	0,5	1	1	

4. У додатку 5 зазначено перелік модельних навчальних програм для 5–9-х класів закладів загальної середньої освіти із уточненням, що він «є базовим і може бути доповнений іншими модельними навчальними програмами, які отримують гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», шляхом внесення змін до цієї Типової освітньої програми в установленому порядку»:

№ з/п	Назва модельної навчальної програми
67	Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас
68	Історія України. Всесвітня історія. 6 клас
69	Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)
70	Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)
71	Історія України. 7-9 класи
72	Всесвітня історія. 7-9 класи
73	Історія: Україна і світ. 7-9 клас (інтегрований курс)
74	Громадянська освіта. 8 клас
75	Правознавство. 9 клас

Висновки. Інтеграція в загальноосвітньому процесі – багатоаспектне явище, яке реалізується відповідно до особливостей державної політики в цій сфері, тож різниться від країни до країни. Крім того, актуальними є три основних поля реалізації інтеграції, два з яких стосуються безпосередньо процесу навчання й відрізняються підходами до оперування методичним і змістовим складником предмета. У нашій державі наразі особливо актуально є реалізація міжпредметної та внутрішньопредметної інтеграції, адже саме на це спрямовано останні зміни в нормативних документах Міністерства освіти і науки України.

Використані джерела

- [1] Кабінет Міністрів України. (23.11.2011). № 1392, Постанова «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
- [2] Л. В. Белякова, Інклюзія чи «вимушена інтеграція»? [Електронний ресурс]/ Доступно: http://imso.zippo.net.ua/wpcontent/uploads/2017/12/11_belyakova.pdf. Дата звернення: Бер. 18, 2021.
- [3] R. D. Kahlenberg. School Integration Is Not Ancient History (June 28, 2019). [Online]. Available: <https://tcf.org/content/commentary/school-integration-not-ancient-history/?agreed=1>. Accessed on: March 18, 2021.
- [4] R. D. Kahlenberg, H. Potter, K. Quick. School Integration. How It Can Promote Social Cohesion and Combat Racism. *American Educator*, Fall 2019. [Online]. Available: https://www.aft.org/ae/fall2019/kahlenberg_potter_quick. Accessed on: March 18, 2021.
- [5] Т. М. Засекіна, Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика. Київ, Україна: Педагогічна думка, 2020. 400 с.
- [6] Т. О. Пушкарьова, О. М. Топузов, Інтегративно-діяльнісна педагогіка. Київ : Педагогічна думка, 2019. 304 с.
- [7] L. Ferlazzo. Response: Ways to Integrate Writing in Social Studies Classes. April 07, 2019. [Online]. Available: <https://www.edweek.org/teaching-learning/opinion-response-ways-to-integrate-writing-in-social-studies-classes/2019/04>. Accessed on: March 18, 2021.
- [8] H. Hudson. 10 Smart Ideas for Integrating Language Arts and Social Studies. Build the bridge between ELA and social studies. July 23, 2018. [Online]. Available: <https://www.weareteachers.com/integrating-language-arts-and-social-studies/>. Accessed on: March 18, 2021.
- [9] О. С. Василюк, «Методика реалізації міжпредметних зв'язків з українською літературою у навчанні історії учнів 8-9 класів», дис. канд. наук, Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 2017.

- [10] Ж. А. Лысакова, «Литература и история в 11-м классе: межпредметная интеграция в процессе литературного образования», автореф. дис. канд. наук, ГОУ ВПО «Волгоградский государственный педагогический университет», Волгоград, 2008.
- [11] C. Resor. What Social Studies Students Can Learn from Historical Uprisings. July 8, 2020. [Online]. Available: <https://blog.socialstudies.com/what-social-studies-students-can-learn-from-historical-uprisings>. Accessed on: March 18, 2021.
- [12] Міністерство освіти і науки України. (19.02.2021). № 235, Наказ «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти». Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602fd30bccb01131290234.pdf>
- [13] National Research Council. *How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School: Expanded Edition*. Washington, DC: The National Academies Press, 2000, p. 155-189.
- [14] Державні стандарти. Міністерство освіти і науки України. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>. Дата звернення: Бер. 18, 2021.

References

- [1] Kabinet Ministriv Ukrainy. (23.11.2011). № 1392, Postanova «Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity»). [Online]. Available: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (in Ukrainian)
- [2] L. V. Belyakova Inkluziia chy «vymushena intehratsiia»? [Online]. Available: http://imso.zippo.net.ua/wpcontent/uploads/2017/12/11_belyakova.pdf. Дата звернення: Бер. 18, 2021. Accessed on: March 18, 2021. (in Ukrainian)
- [3] R. D. Kahlenberg. School Integration Is Not Ancient History (June 28, 2019). [Online]. Available: <https://tcf.org/content/commentary/school-integration-not-ancient-history/?agreed=1>. Accessed on: March 18, 2021.
- [4] R. D. Kahlenberg, H. Potter, K. Quick. School Integration. How It Can Promote Social Cohesion and Combat Racism. *American Educator, Fall 2019*. [Online]. Available: https://www.aft.org/ae/fall2019/kahlenberg_potter_quick. Accessed on: March 18, 2021.
- [5] T. M. Zasiakina, *Intehratsiia v shkilnii pryrodnychii osviti: teoriia i praktyka*. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2020. 400 p. (in Ukrainian)
- [6] T. O. Pushkarova, O. M. Topuzov, *Intehrativno-diialnisna pedahohika*. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2019. 304 p. (in Ukrainian)
- [7] L. Ferlazzo. Response: Ways to Integrate Writing in Social Studies Classes. April 07, 2019. [Online]. Available: <https://www.edweek.org/teaching-learning/opinion-response-ways-to-integrate-writing-in-social-studies-classes/2019/04>. Accessed on: March 18, 2021.
- [8] H. Hudson. 10 Smart Ideas for Integrating Language Arts and Social Studies. Build the bridge between ELA and social studies. July 23, 2018. [Online]. Available: <https://www.weareteachers.com/integrating-language-arts-and-social-studies/>. Accessed on: March 18, 2021.
- [9] O. S. Vasyliuk, «Metodyka realizatsii mizhpredmetnykh zviazkiv z ukrainskoiu literaturoiu u navchanni istorii uchniv 8-9 klasiv», dys. kand. nauk, Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy, Kyiv, 2017. (in Ukrainian)
- [10] Zh. A. Lysakova, «Lyteratura y ystoriya v 11-m klasse: mezhpredmetnaia yntehratsiia v protsesse lyteraturnoho obrazovaniya», avtoref. dys. kand. nauk, HOU VPO «Volhohradskiyi hosudarstvennyi pedahohicheskyi unyversytet», Volhohrad, 2008. (in Russian)
- [11] C. Resor. What Social Studies Students Can Learn from Historical Uprisings. July 8, 2020. [Online]. Available: <https://blog.socialstudies.com/what-social-studies-students-can-learn-from-historical-uprisings>. Accessed on: March 18, 2021.
- [12] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (19.02.2021). № 235, Nakaz «Pro zatverdzhennia typovoi osvitnoi prohramy dlia 5-9 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity». [Online]. Available: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602fd30bccb01131290234.pdf>. Accessed on: March 18, 2021. (in Ukrainian)
- [13] National Research Council. *How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School: Expanded Edition*. Washington, DC: The National Academies Press, 2000, p. 155-189.
- [14] Derzhavni standarty. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. [Online]. Available: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>. Accessed on: March 18, 2021. (in Ukrainian)

Викторія Кришмарел, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу соціологічного освіти Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

ИНТЕГРАЦИЯ В ОБЩЕМ СРЕДНЕМ ОБРАЗОВАНИИ: СУЩНОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ, МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ, УКРАИНСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье проанализировано сущностное наполнение понятия «интеграция» в контексте общего образования с учетом мировой практики и украинских разработок. Предложены уточнения дефиниционного поля и обозначена специфика его аспектов, что нашло отражение в предложенных схемах. Приведены примеры реализации интеграции в каждом из предложенных значений с точки зрения обучения в отрасли «Общественные науки» и предметного поля истории, углублена их взаимосвязь с подходами к реализации логики содержательного компонента предмета (концентрического или линейного). Структурированы основные изменения, касающиеся регуляции данного аспекта обучения с учетом последних изменений, утвержденных Министерством образования и науки Украины по обеспечению внедрения Государственного стандарта базового среднего образования. В заключении обобщен проведенный анализ.

Ключевые слова: понятие; интеграция; общее образование; школа; история.

Viktoriia Kryshmarel, Candidate of Philosophy (PhD), Senior Researcher, Senior Researcher at the Social Studies Department of the Institute of Pedagogy of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

INTEGRATION IN GENERAL SECONDARY EDUCATION: ESSENTIAL FEATURES, WORLD TRENDS, UKRAINIAN PERSPECTIVES

The article analyzes the essential content of the concept of "integration" in the context of general education in view of world practice and Ukrainian developments. The specification to the definition field is offered and the specifics of its aspects are outlined, which is expressed by the schemes. Examples of integration in each of the proposed understandings are given in view of teaching the field of "Social Sciences" and the subject field of history, deepened their relationship with approaches to the implementation of the logic of the semantic component of the subject (concentric or linear).

Directly in school education it is accepted to allocate two basic types of integration - vertical and horizontal. In this case, horizontal integration is mostly based on the linear presentation and implementation of interdisciplinary links, and vertical integration is implemented through concentric learning and education profiling. In any case, it is worth noting that in integration it is advisable to focus not on what is being studied, but on what approaches and on the basis of which methods. The first provides integrity within a single subject of repetitive topics with different depth of comprehension, which are covered by students before. The second is aimed at combining related topics from different school subjects. Synonyms for these concepts can be considered intra-subject and inter-subject integration. The article also outlines the main changes in the regulation of this aspect of education in view of the latest changes approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine to ensure the implementation of the State Standard of Basic Secondary Education.

In the end, it was concluded that integration in the general education process is a multifaceted phenomenon, which is implemented in accordance with the specifics of public policy in this area, so it varies from country to country. In addition, there are three main fields of integration, two of which relate directly to the learning process and differ in approaches to the operation of the methodological and semantic component of the subject. In Ukraine, the implementation of interdisciplinary and intradisciplinary integration is especially relevant now, because this is what the latest changes in the relevant regulations are aimed at.

Keywords: concept; integration; general education; school; history.